

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Związek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר

ת.ד. 17209 תל אביב 6117102

cracowassociation@gmail.com

טלפון: 09-9579540, פקס: 054-4436366

<http://cracowassociation.blogspot.co.il/>

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 103 ספטמבר 2015, אלול תשע"ו

הנה סלמה ואמריכת

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

נתיב הזיכרון בבוכניה

בתחילת ספטמבר נחנך נתיב הזיכרון בבוכניה, אשר כולל 15 אתרים, ובכך הושלמה פעולתם, שהחלה עוד ב-2003, של חברי ארגון יוצאי בוכניה בישראל ד"ר רחל קולנדר, גבי מרים רוס, אדם אפטוביץ ו"ל ואלכסנדר גוטפרינד. נתיב הזיכרון נחנך במעמד ראש עיריית בוכניה, ראש המחוז, נציגי הקהילה היהודית בקרקוב, ארגון הבוכנאים הוותיקים ותושבי בוכניה. אלה הם האתרים שבנתיב הזיכרון:

- ♦ בית הכנסת ברחוב טרודנה 13, אשר נבנה בשנים 1932-37 ומיד בתחילת הכיבוש הגרמני הוחרם וחולל.
- ♦ הגטו שהוקם במרץ 1941 שבו התקיימו 3 אקציות גדולות באוגוסט ובנובמבר 1942, ובספטמבר 1943. לאחר שהתושבים גורשו למחנות המוות בלז'ץ ואושוויץ ולמחנות העבודה שבניה ופלשוב התרוקן הגטו מיושבו וחוסל.
- ♦ קו הגבול בין גטו "א" וגטו "ב" לאורך רחוב גלאסה – גטו "א" הוכרז כמחנה לעבודת כפייה למחזיקים באישורי עבודה, וגטו "ב" נועד לחסרי תעסוקה, קשישים, חולים וילדים. שני הגטאות חוסלו בתחילת ספטמבר 1943.
- ♦ כיכר המסדרים בה רוכזו היהודים לפני שנשלחו למחנות המוות.
- ♦ משכן היודנראט ובית הכלא: בתקופת הגטו היה זה מקום מושבה של המועצה היהודית (יודנראט), המשטרה היהודית (אורדונגסטינסט) והכלא.
- ♦ בתי המלאכה שפעלו, בין היתר, בבנין שימש בית ספר יסודי ובבנין מועדון "סירנקה" והמטה שכן ברחוב פלוריס 3, מיוני 1941 ועד לחיסול הגטו בספטמבר 1943.
- ♦ בית המדרש של חסידי סדיגורה: בזמן המלחמה הופעל כאן מטבח עבור היהודים שהועסקו בבתי המלאכה.
- ♦ הגבעה בצומת הרחובות סולנה-גורה ולאונרדה עליה שרפו הגרמנים כ-300 גופות של יהודים שנרצחו באקציה האחרונה או שנורו לאחר שנתפסו בנסותם להסתתר מפני השילוח.

בית הכנסת בבוכניה שהיה לסניף בנק PKO

- ♦ בניין בית החולים שפעל עד אוגוסט 1942, לכשנרצחו הצוות והחולים, ואז שימש הבניין כבית יתומים יהודי, עד לרצח הצוות והילדים באקציה האחרונה.
- ♦ הבונקר התת קרקעי של משפחת אקרמן ואחרים, שנתגלה בדצמבר 1942 ודורו נרצחו על ידי הגרמנים.
- ♦ מתחם הקסרקטין הצבאי בו אספו הגרמנים, באוגוסט 1942, כ-3000 יהודים שגורשו למחנה ההשמדה בלז'ץ.
- ♦ בית העלמין היהודי ברחוב קשונצ'קוב שבו התחבאו במהלך מלחמת העולם השנייה יהודים מהסביבה ושימש את הגרמנים כאחד מאתרי ההוצאה להורג.
- ♦ בית הקברות העירוני: בשנים 1942-1945 רצחו הגרמנים בבית הקברות למעלה מ-500 אנשים, פולנים ויהודים כאחד.
- ♦ חצר בית המשפט: באקציה של נובמבר 1942 הועברו לכאן יהודים מבית הכלא בוישניצה כדי לשלוח אותם למחנה ההשמדה בלז'ץ.
- ♦ האנדרטה שהוקמה על ידי האמנית הישראלית יעל ארצי, ומסמלת את לוחות הברית והשבר בחלקה העליון מציין את קריסת הציווי "לא תרצח".

מסתיימים השיפוצים בבית הכנסת הרמ"א

<http://krakow.jewish.org.pl/renowacja-synagogi-remu/>

הקהילה היהודית בקרקוב שידרחה את אתר האינטרנט שלה שבכתובת <http://krakow.jewish.org.pl/>

באתר אפשר לקרוא על הקהילה היהודית בעיר ומוסדותיה, חדשות על הנעשה בקהילה, כל הגליונות של ירחון הקהילה Nasza Gmina, ולצפות בגלרית תמונות, ועוד.

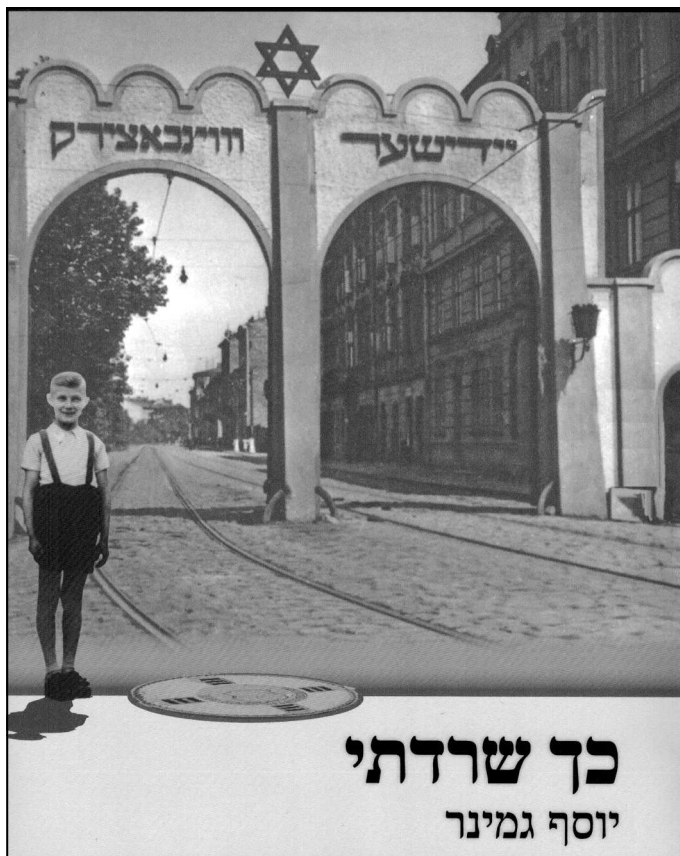
התגלתה, בקיר הצפוני של אולם התפילה, שכבה עתיקה של ציורים, מתחילת המאה ה-17, וגם אלה שומרו. בעבר בוצעו מספר שיפוצים בבית הכנסת, שיש לו ערך היסטורי ותרבותי רב, אך אלה לא התגברו על הפגמים המבניים והארכיטקטוניים במבנה.

בחלק מהציורים המרהיבים אפשר לצפות באתר החדש של הקהילה, בכתובת:

השיפוצים הנערכים בבית הכנסת הרמ"א, מכסי קרנות ומענקים של משרד התרבות והמורשת התרבותית, עומדים בפני סיום. מענקים אלה התקבלו בשנים 2014-2015 ואפשרו את השיפוץ היסודי במקום.

במסגרת השיפוץ בוצעו עבודות בניה באולם התפילה ופרוזדור בית הכנסת, חוזקו הקמרונים, ושומרו ושוחזרו ציורי הקיר בחלל המרכזי של אולם התפילה. במהלך העבודות

כך שרדתי

כך שרדתי יוסף גמיר

את קורותיו בחמש וחצי שנות המלחמה מספר יוסף גמיר בפחות מ-150 עמודים. יליד קרקוב 1931, בנם של אפרים רומק וקרולינה קיילה לבית צימרשפיץ, נכדם של שמעון שמרל וטאובה לבית שטרנגסט ולציפורה פייגלעלע ויוסף צימרשפיץ הי"ד.

בתחילת המלחמה היה ילד בן שמונה, שאך זה סיים את לימודיו בכיתה א', יחד עם הוריו היה בגטו עד האקציה של אוקטובר 1942 בה נרצחה אמו, התגלגל בין משפחות פולניות וברחובות קרקוב, הבריח את הגבול להונגריה וב"רכבת קסטנר" נמלט מאימי המלחמה. הוריו ועוד 30 מבני משפחתו נרצחו, והוא בין הבודדים ששרדו מהמשפחה העניפה.

אישורים על הקנקרטה מוחתמים כדין. ברשותן היו תעודות עבודה שהוכיחו את חיוניותן למשק הגרמני. שתיהן עבדו במפעלים שתוצרתם מיועדת לצבא הגרמני. כל זה לא הועיל. שוטרי האו.דה. פרצו בצעקות ובצרחות על אבי שיפסיק להתווכח, אחרת יילקח גם הוא לבנין המשטרה היהודית. זה הצו שקיבלו ועליהם לבצע אותו.

אמי ודודתי עם בתה הקטנה נדחפו בכוח על ידי השוטרים, שהובילו אותן לנקודת הריכוז של כל המגורשים, במקום שנקרא כבר זוגדי (למרבה האירוניה – כבר ההסכמה והפיוס). דודתי הלה לא הסכימה, בשום פנים ואופן, להשאיר את לנה הקטנה. היא אספה בזרועותיה את בתה ואמרה לדודי יונאש – ואלה מילים שאני זוכר – "מה שיקרה איתי יהיה גם איתה. אני לא משאירה את בתי...". אלה היו המילים האחרונות של דודתי הלנה, הזכורות לי. וזה היה גם רגע הפרדה שלי מאממי...

(המשך בעמוד הבא)

...אני חוזר לאירועים בגטו אחרי האקציה של יוני 1942. בפקודת מושל קרקוב צומצם שטחו של הגטו והשתנו גבולותיו. הרחוב שבו גרנו, רחוב צארנייצקו, נותק לחלוטין מהגטו, והיה לצד הארי של העיר. אחרי ששרדנו מהאקציה והמגירוש היינו חייבים לפנות את החדר תוך עשרים וארבע שעות. לקחנו איתנו רק את המעט שיכולנו, ואת היתר השארנו בדירה. למצוא מקום פנוי בגטו היה כמעט בלתי אפשרי. דודי יאנק, האח הצעיר של אמי, הציע לנו להתחלק בחדר הקטן שבו גר עם משפחתו. במקור היה החדר פרוזדור מעבר, וילון שהיה תלוי באמצע שימש הפרדה ושמר על מעט פרטיות. לחדר לא היה אפילו חלון, ורק מנורה קטנה דלקה בו רוב הזמן. שם קלטו אותנו דודי ומשפחתו הקטנה – אשתו הלה ובתם לנה בת ה-3. הם פינו לנו מקום בחדרון החשוך והצפוף ברחוב יוזפינסקה 33. אבי, דודי ואני ישנו באותה מיטה.

התנאים הסניטריים לא היו קלים. לשירותים, למשל, בשעות הבוקר היה תור ארוך. מצב זה הביא ללא מעט ויכוחים בין הדיירים. על מנת התקלח היינו הולכים למקווה. המטבחון שימש את כולם – כל משפחה על פי תור והזמן שלה. הדיירים השתדלו לשמור על הניקיון ככל שניתן היה.

המצב בגטו נעשה קשה מיום ליום. הגרמנים החלו מחסלים את הגטאות הקטנים שבסביבה וריכוזו את הפליטים הנותרים בגטו קרקוב. בכל יום הוטלו גזירות חדשות מצד שלטונות ה"גנראל גוברנמן". מלחמת הקיום היומיומית נעשתה קשה יותר ויותר. המאמץ להשיג מזון (המזון בתלושים לא היה מספיק, והיה צורך לרכוש בשוק שחור במחיר יקר) או מקום עבודה טוב, כזה שמחלק לעובדיו מרק חם ופרוסת לחם, היו חלק מההתמודדות היומיומית.

בעקבות המצב שנוצר הפסקתי לגמרי ללמוד. גם לבית המלאכה למברשות כבר לא הלכתי. אמא מצאה עבורי, אחרי מאמצים רבים, עבודה חדשה. היא הצליחה להעביר אותי ל"אופטימה", בית המלאכה שבו עבדה. התפקיד שלי היה לנקות ולאסוף מתחת למכונות התפירה את שאריות הבדים, החוטים והצמר ושאר שאריות הפסולת. אני הייתי אמור לרכז כל סוג פסולת בשק מיוחד. עבודה לא מסובכת ביותר לילד בן עשר.

ואז הגיעה האקציה של חודש אוקטובר 1942. זוהי נקודת הזמן שהכל בחיי השתנה באופן פתאומי כל כך... ברגע אחד התפורר הקן המשפחתי החם שלי ובאישון לילה גזלו ממני את אמי. בחושך מוחלט. כך אני מרגיש אפילו היום. זהו רגע בלתי נשכח וזו התמונה שנשארה בזכרוני ומלווה אותי כל חיי.

בלילה התפרצו אנשי המשטרה היהודית, אורדונגדינסט, לחדר שבו ישנו יחד בצפיפות אבי, אמי ואני, הדוד יונאש, דודה הלנה והלה הקטנה. הם הופיעו באמצע הלילה, העירו את כולנו בצעקות. הם קראו בשמותיהן של אמי, קרולה גמיר, ובשם דודתי, הלה צימרשפיץ. טענו שהן נבחרו על ידי לשכת התעסוקה הגרמנית לנסוע לעבוד במחנה עבודה בגרמניה, במקצוען. ברגע אחד הוציאו את אמי ודודתי הלה מהמיטה ופקדו עליהן בצעקות להזדרז. הן קיבלו כמה דקות לארוז חפצים אישיים.

אבי ודודי התחננו לפני אנשי האו.דה. שיבדקו שנית את הרשימה. בוודאי נפלה טעות בשמות. לשתיהן היו

כך שרדתי (המשך)

על המקום בסודיות מוחלטת. רק הדוד שימק צימרשפיץ ואחיו הבכור אברהם ידעו על המחבוא...

חלף יום ועוד יום ואני הייתי עצוב מאד, אבל מוגן בחיק המשפחה הרחבה. החורף הגיע ויותר ויותר התחלנו להרגיש את הקור. היה צורך לחמם את הדירה, אבל מאין להשיג חומרי הסקה? אנחנו, בני הדוד הצעירים, התארגנו ואספנו מהחצרות רהיטים שזרקו וכך היה לנו מעט חומר להסקה. שתי הסבתות שלי, סבתא טאובה וסבתא פייגה, בתמיכה ובעידוד של דודי שימק צימרשפיץ, בישלו עבור כולם ממעט המצרכים שהצליחו להשיג. דודה מאניה שפרלינג לקחה על עצמה בפועל את כל האחריות עלי ודאגה לי. היינו יוצאים כל בוקר ביחד לעבודה, מתייצבים לפני שער הגטו כשכל אחד מאיתנו מצטרף לקבוצת העבודה שלו, ואחרי בדיקה מדוקדקת של אנשי המשטרה היהודית, המשכנו בדרכנו לבית החרושת "אופטימה". עבדתי עם נשים שהכירו אותי, כשעוד עבדתי שם עם אמא שלי. כשחזרתי מהמחבוא אף אחת לא דיברה איתי על אמא שלי ולא הזכירה אותה.

הגורל של אמא שלי היה סוד שריחף בחלל. ככל שחלף הזמן, נודעו לנו רק פרטים מעטים. שמועות שעברו מפה לאוזן. סיפרו שכל המגורשים שיצאו מגטו קרקוב באקציה של ה-28 באוקטובר 1942, כחמשת אלפים איש, הועמסו על משאיות שהסיעו אותם לתחנת הרכבת בפלשוב, שם העלו אותם חיילים גרמנים על קרונות משא (מאה עשרים איש בקרון אחד), בצעקות ובדחיפות של קתות רובה, בצפיפות נוראית. הרכבת נסעה לכיוון מזרח פולין ועצרה בפתח מחנה בלז'ץ. היו כאלה שכינו אותו כבר אז "מחנה השמדה". אנחנו לא רצינו להאמין

לשמועות האיוב שהסתובבו ברחובות הגטו. בכל פעם שיצא לי לדבר עם אבי על גורל אמי הוא תמיד הרגיע וניסה לעודד אותי לא לאבד תקווה ולא להאמין לשמועות. זמן רב באמת השלתי את עצמי, אולי אפילו עד סיום המלחמה. בסוף התבררה לי האמת ונאלצתי להשלים עם גורלי.

כל מי שהגיע למחנה השמדה בלז'ץ לא היה לו סיכוי לשרוד. אני רוצה לצטט כאן מהכתוב בספרו של תדאוש פאנקיוויץ הפולני, מי שהיה הבעלים של בית מרקחת בתוך הגטו, ולימים העלו על הכתב את זכרונותיו מאותה תקופה. בספרו: "בית מרקחת בגטו קרקוב" הוא כותב: "רכבות עמוסות בני אדם עמדו בבלז'ץ, לעיתים ימים שלמים—וחיכו. חיכו עד שהוסטו למסילה צדדית שהובילה ליער עבות. היער היה מוקף גדר גבוהה של חוטי תיל. מעל ליער היתמר כל הזמן עשן סמיך. באוויר עמדה צחנה כבדה. מן הקרונות נשמעות אנקות ויללות. אבל אסור היה לאיש לגשת ולחושט עזרה לכלואים. משמרות גרמנים הקיפו את הקרונות. היה ברור כי כל מי שיתקרב יירה..."

יוסף גמינר

נשאר לי רק הזיכרון. אני רואה אותה אורזת בחיפזון בגדים ודברים אחרים שחשבה שיהיו נחוצים לה, ודוחסת הכל לתוך המזוודה. היא עמדה זקופה ומאופקת. לא רצתה להראות את הכאב והחרדה העוברים עליה. ראיתי שהיא מנגבת את הדמעות מעיניה. היא נגשה אלי ונשקה לי פעם אחר פעם, שוב ושוב, וחיבקה אותי. גם אני חיבקתי ונישקתי אותה באהבה. אמא בקשה מאבי שישמור עלי בכל מצב, ולא ישאיר אותי לבד. ממני ביקשה שאבטיח לה, לפני שהיא הולכת, להיות ילד טוב....

אבי ודודי ליוו את שלושתן עד לפתח שער הבנין, וכך נפרדו לעולמים. ברחוב בחוץ שרר עוצר ורק אנשי משטרה הסתובבו עם רשימות בידיהם. שלפו אנשים ממיטותיהם והאיצו ודחפו אותם לנקודת האיסוף בכיכר זגודי. היה בלתי אפשרי אפילו ללוות את המגורשים. השוטרים הזהירו כי מי שיתפס בחוץ יצורף מיד למשלוח. על הכל פיקחו אנשי אס.אס, שלא היססו לשלוף את אקדחיהם. אבי ודודי חזרו לחדר בצעדים כבדים...

באותו אוקטובר שחור של שנת 1942 התפוררה משפחתי. לגטו הגיעו אנשים חדשים מגטאות סמוכים לקרקוב שחוסלו. היה צורך לשכן את הפליטים החדשים. אנשי האו.ד.ה. דחסו אותם לתוך הדירות שמהן נלקחו האנשים באקציה הגדולה. בשלב זה כבר נפוצו שמועות שהמגורשים נשלחו למחנות השמדה.

בחדר שלנו שררה צפיפות עוד יותר גדולה: רעש, ריחות

לא נעימים, בכי של ילדים. פה ושם נוצרו ויכוחים בין הדיירים החדשים והוותיקים. היה קשה למצוא מעט מנוחה. אור החשמל דלק עד מאוחר בלילה. האנשים ששרדו את האקציה נעשו יותר ויותר עצבניים, חלקם שרויים בדיכאון ומתקשים לעכל את מה שעבר עליהם.

עברו ימים מועטים והחיים בגטו החלו חוזרים לאט לשגרה, כשאנשים משתדלים, עם כל הכאב, להמשיך במשימות היומיום. אבא שלי יצא מדי בוקר לעבודה. אני נשארת, בהוראת אבא, בחדר. היו בבניין ילדים נוספים, שגורלם היה דומה לשלי. אחרי שההורים הלכו לעבודה, אנחנו הילדים שחקנו בחדר המדרגות או בין גרוטאות הרהיטים שהושלכו לחצר מחוסר מקום.

כמובן, שמרתי בסוד את מה שעבר עלי. לא ספרתי לאיש איפה הסתתרתי בימים שנערכה האקציה, כשהתאוששתי קצת הלכתי לבקר את יתר בני משפחתי ברחוב לימנובסקי 7. התקבלתי בשמחה והתרגשות רבה על ידי כולם: סבתא פייגה צימרשפיץ, סבתא טאובה וסבי גמינר. למרבה הפלא, הם האנשים המוגרים, ששרדו את האקציה. הסתבר שהם הכינו לעצמם, מיוזמתם, על כל צרה שלא תבוא, מקום מחבוא בדירה שבה גרו. הם שמרו

**סבתא טאובה וסבא שמרל גמינר הי"ד
לא נותרה לי אפילו תמונה של אמי קרולינה הי"ד**

רשמים מהפסטיבל היהודי

לידי, בבית הכנסת, יושבים כעשרה פולנים לא יהודים ומקשיבים לשלמה בר ולהקתו בפסטיבל היהודי בקרקוב. אומרים שקולם של זמרים טובים יוצא מתחתית הבטן, כלומר, מהסרעפת. קולו של שלמה בר יוצא ממקום הרבה יותר נמוך. הקול – כך אני שומע אותו – יוצא מתוך האדמה עצמה. העצים שרים איתו, כל הטבע שר איתו, והקול עולה לשמים.

בסוף ההופעה, שכני הפולנים ואני מחליפים משפטי הערצה לשירתו של שלמה בר ולכשרון הרב של הלהקה. אחד מהם שואל אם ברצוני להצטרף אליהם, לנסוע איתם ליער מחוץ לעיר, שם מחכים להם כעשרים חברים, הם הכינו מדורה, הם יבשלו, ינגנו, וישירו. אחרי ההופעה של שלמה, זמר נוסף אמור לשיר על גג אחד מבתי הכנסת בקרקוב – כנר על הגג – וחשבתי ללכת לשם להקשיב לו. והנה הצעה לא צפויה, לנסוע בלילה, במדינה זרה, עם אנשים שאיני מכיר, ליער, להדליק מדורה, לבשל ולשיר. אני חושש קצת: פולין, לילה, יער, מדורה, עוד יבשלו ויאכלו אותי. מצד שני, כאן, מקום בטוח, בית כנסת, וכנר על הגג. מצד שלישי, מוסיקה אני יכול לשמוע כל יום. מצד רביעי, ללכת עם קבוצת פולנים, בני שלושים, ארבעים, ליער לאכול ולשיר, אינו דבר שמציעים לי כל יום. מצד חמישי, יאכלו אותי. מצד שישי, אנשים שבאים להקשיב לשלמה בר אינם יכולים להיות אנשים רעים.

אני במכונית בדרך ליער עם ידידי החדשים. ביער יושבים כעשרים אנשים מסביב למדורה ענקית ומכניסו כמויות עצומות של אוכל. אנחנו מצטרפים. יושבים סביב למדורה, מדברים, הם מבשלים, ולאחר שאוכלים, קורה דבר שאילו לא ראיתי לא הייתי מאמין שהוא קרה. הנשים מכסות את ראשן בצעיפים, מספר אנשים מוציאים גיטרות וטמבורים, הנשים מדליקות נרות, ואז הם מתחילים לשיר – פולנים לא יהודים – בידיש!!! אני לא מאמין למשמע אוזני ולמראה עיני. פולנים בלילה ביער מדליקים נרות ושרים בידיש!!! אני צובט את עצמי – זה לא יכול להיות – אך אני חולם. הם שרים שירים בידיש ליד מדורה ביער. שירים ששמעתי בבית הורי כשהייתי ילד. לא יכול להיות, אך זה קרה, בפסטיבל היהודי בקרקוב.

הפסטיבל הוא ברובע קז'ימייז', הרובע שהיה מקום מושבם העיקרי של יהודי קרקוב. בקז'ימייז' יש שבעה בתי כנסת, שניים עדיין פעילים. ברחוב "שרוקה" (הרחוב הרחב) למסעדות יש שמות יהודים. שמה של אחת המסעדות הוא כשמי: "חיים קוחן". שוב אני לא מאמין למראה עיני. אני מסתובב ברחוב שרוקה ורואה שלט מעל מסעדה שנושאת את שמי. האם המסעדה הייתה שייכת פעם לסבי, או לאבי סבי? אני נכנס למסעדה ומודיע לבעלים הנוכחי שחיים קוחן, הבעלים המקורי של המסעדה, הגיע. בעל המסעדה הוא יהודי שחי בישראל מספר שנים. הפכנו לחברים. אני מוותר על הזכויות שלי במסעדה. שאר בעלי המסעדות ברחוב שרוקה – ביררתי קצת – אינם יהודים.

לא רחוק מרחוב שרוקה נמצאים הברים הכי מפורסמים של קרקוב. כך למשל ב"אלכימיה", מתחיל האירוע, בשבוע הפסטיבל, בחצות. מגיעים מוסיקאים שמופיעים בפסטיבל ומנגנים האחד אחרי השני, ולעתים כולם יחד, עד 5 לפנות בוקר. כשגומרים לשמוע מוסיקה ב"אלכימיה", או בהפסקות שבין ההופעות, הצעירים עוברים לבר הסמוך ורוקדים על השולחנות. כל קרקוב

מיהו חיים קוחן שעל שמו המסעדה ברחוב שרוקה?
בן משפחתי?

הצעירה מגיעה לשם. האזור היהודי של קרקוב הוא in קז'ימייז', האזור היהודי של קרקוב, הוא אזור בילויים.

כמובן שלא כולם מדליקים נרות ושרים בידיש בפולין. כלומר, לא כולם אוהבים יהודים. אך את אלה, כך נדמה לי, ניתן למצוא בעיקר בין המבוגרים. אני מסתובב באזור קז'ימייז', מולי בצעדים איטיים מתקדמים שלושה זקנים. הגבר נעזר במקל. שתי הנשים הן בשנות השבעים המאוחרות. שבת בבוקר. אנחנו חולפים האחד על פני השני בקרבת בית כנסת. ליד בית הכנסת עומדים מספר יהודים עם כיפות על הראש. הגבר אומר לנשים בפולנית: "היהודים שולטים על העולם". כמובן שלא יכולתי להתאפק (ולא רציתי) ואמרתי להם בשפת אימם: "הם שולטים לא רק על העולם הזה אלא גם על העולם הבא, אז תזהרו".

אני מטייל באזור הפסטיבל בקז'ימייז' ורואה שבעה אנשים יושבים במעגל ברחבה שליד בית הכנסת ברחוב שרוקה. אני מתקרב ושומע שהם מדברים יידיש. כלומר, נמצאת שם בחורה יהודייה מוורשה שמלמדת יידיש, והשאר מתרגלים. הם מזמינים אותי להצטרף. היידיש שלי לא משהו. לידי יושב אובה (Uwe), איש ממוצא גרמני, נשוי לפולניה, וכעת גר בקרקוב. הוא מזמין אותי לבוא בערב למוזיאון היהודי לראות סרט שהוא הפיק על אודות המשורר היהודי מרדכי גבירטיג. נודע לי שהוא נכד של נאצי, ואשתו נכדה של אדם שמת באושוויץ. אני הולך לראות את הסרט. לפני הסרט פולניה יפייפה שרה שיר שכתב מרדכי גבירטיג: "אונדזער שטעטל ברענט". השיר מעביר בי צמרמורת. בעברית שמו: העיירה בוערת. עיירות בוערות, עיירות בוערות של יהודים עולות לנגד עיני. קולה יפה להפליא, קול נהדר, קול חזק, קול שמעיר מתים. יש הרבה מוות וחיים בפסטיבל הזה.

סבא יוסף (1919-2015)

אבדה גדולה אבדה לנו המשפחה ולקהילת יוצאי קרקוב. נפרדנו מאבינו וסבנו היקר יוסף בוסק, איש קרקוב. בדמעות ובכאב נפרדנו מסיפורי העיר ומהידע המדהים על המקומות, הרחובות, האנשים והמשפחות של העיר קרקוב.

יוסף, או כפי שכינו אותו הנכדים באהבה, סבא יוסף, היטיב לזכור הכל באופן מופלא. אולי בעקבות הרגשתו שהוא אחד העדים הבודדים לתפארת הקהילה והמשפחה, לאבידה הגדולה ולשוואה שפקדה את העיר. בשנים האחרונות גבר האיסוף, הסיפור והעיסוק בעיר קרקוב. סיפוריו החיו שוב ושוב את רחובותיה השוקקים של העיר, "שמענו" איתו את קול התפילה מבתי הכנסיות, את קול הילדים המשחקים בקז'ימז, "חיינו" איתו את חיי המסחר השוקקים וחשנו את הקהילה שרחשה ונשמה בעיר.

היינו "מהלכים" עימו ברחובותיה, "חוגגים" את חגיה, מדמיינים עימו

יוסף בוסק נולד בשנת 1919 בקרקוב, פולין, להוריו אריה ואסתר בוסק. למד בבית ספר תחכמוני ובהמשך בגימנסיה העברית בקרקוב. בגיל 17 בחר להפסיק ללמוד והחל לעבוד בעסקי המשפחה - בתי המסחר למתכות וכלי מתכת, אך תמיד המשיך לקרוא ללמוד ולהתעניין.

בימי הכיבוש הנאצי גורש לגטו קרקוב עם הקמתו ובהמשך כאסיר במחנה פלאשוב. עם התקרבות הצבא האדום, הובילו הגרמנים את שרידי המחנה במצעד רגלי מערבה, לגרמניה, עד שכוויץ. יוסף שוחרר על ידי הצבא האדום בהיותו בטרזיינשטאט.

עם תום המלחמה חזר לקרקוב. עם שרידי משפחתו הפעיל את העסק המשפחתי. ב-1948 עלה לארץ במסגרת הגח"ל והשתתף במלחמת הקוממיות.

ב-1954 התחתן עם שפרה לבית פרידמן ויחד הקימו את ביתם בתל אביב. לשפרה ויוסף נולדו שני בנים, אריה ואליקים ואחד עשר נכדים.

יוסף עבד לאורך השנים בהוראה ובמסחר בתחום המתכת. לאורך השנים המשיך יוסף לתעד לשמר ולספר אודות משפחתו, על העיר קרקוב ומאורעות השואה. כתב שני ספרים, "והאיל לא נאחז בסכך" אודות קורות משפחתו וקהילת קרקוב והספר "עירות הסנה אוכלו" רומן אודות יהדות פולין בין שתי המלחמות ובזמן השואה. הספרים משלבים תיאורים עשירים מחיי העיר קרקוב.

נפטר בשנת ה-95 לחייו, ה' אב תשע"ה, 2015.

יוסף בוסק, רעייתו שפרה ו-11 הנכדים

כל חוויותיו הצטברו למה שהוא - איש בעל ידע עצום, נחוש ובעל עקרונות ועם זאת רך כסב אוהב.

קהילת יוצאי קרקוב, העיתון נוביני קרקובסקיה והטקסים שהארגון מקפיד לקיים היוו לסבא מקום לחיות מחודשת בקרקוב, קמעה נחמה מהעולם שאבד. מקום מוכר בו הזיכרונות והחווייה "חיו" לרגע שוב בעגווע משותף.

לכבוד הטקס של הארגון ביום השואה השנה, ביקשנו ממפקדו של בננו, המשרת בצנחנים, לשחררו לטקס, כדי שיוכל להדליק משואה עם סבא. סבא התרגש עד מאוד, בחן בגאווה את הנכד על מדיו, ואת התג החדש. ברגעים אלו ניתן היה לחוש קו נמשך והולך מהעולם שעבר והושמד בכאב לעולם מתחדש. עיניו של סבא נצצו מהאנשים המבוגרים והצעירים שגדשו את האולם מהיכולת להשמיע שוב את סיפורי העבר ולחברם לדור הצעיר. תודה ללילי ולשותפיה שארגנו את הטקס ואפשרו חוויה מרגשת זו לסבא יוסף ולנו.

הערכנו ואהבנו את סבא על היכולות המופלאות האלו.

יחסר לנו מאוד, יוסף כאב, כסבא, כמו ביל המשפחה ומעורה בהתרחשויות התמידיות.

יחסרו לנו מאוד ארוחות ערב המתובלות בסיפורי העבר לצד עצות יומיומיות.

יחסר לנו מאוד העולם שאבד עימו והטמיע בנו.

תחסר לנו סבא.

נמשיך ונשמר זיכרונות וחוויות אלו. נמשיך ונשמר את דאגתך למשפחה ככלל, לנכדים בפרט ולסבתא שפרה במיוחד.

תודה לקהילת יוצאי קרקוב על שהיו מקום לזיכרונות, לגעגועים ולכאב החיסרון לאורך השנים.

מאתנו, משפחת בוסק

את העסקים המשפחתיים ואת דמויות העיר. חשנו כאילו הכרנו מקרוב, את הסבא אריה וסבתא אסתר, את רומק וילדיו, את ליפק ואלזה שעמדה להתחתן ועוד ועוד. הייתה לסבא יוסף היכולת לא רק לזכור את פרטי הפרטים, אלא גם לספר את ההתרחשויות, את המעשיות, את הבדיחות שאפפו את העיר ואפילו את ריחות השבת.

סבא יוסף סיפר לא רק על העיר ויופייה, אלא גם על נוראות התקופה, על הפרידה מאביו, מאמו ומדודו האהוב. יוסף שב ותיאר את גלגוליו וסיפורי הישרדותו הניסיים במחנות השונים. הבנים והנכדים, למדו מעדות חיה ועוצמתית על השואה והמשפחה, על ההתמודדויות עם עולם קשה וגם על אמונה ותקווה.

סבא יוסף הקפיד לאסוף ולשמר כל תמונה, כתבה, עדות של החיים לפני, של נוראות השואה ושל התקומה. זה לצד זה שוכנים בארכיון שהקים בביתו בתוך קלסרים פשוטים, עבר ועתיד, שואה ותקווה, מסמכי עבר, עם הישגי הנכדים, תמונות מעולם שנעלם עם תמונות חתונה מתחדשות. עולם עתיק ומלא ועולם מתחדש ומתמלא. במסעות של הנכדים לפולין הקפיד לציידם במידע ומשמעות ולבקש בתום הסיום תמונות ליד קברי המשפחה. אלו תויקו בארכיון כעדות מוצקה לחיבור החי, למרות הקרע ולהמשכיות המשפחה.

לסבא יוסף היתה יכולת מופלאה לעבור מעולם שהתפרק ולבנות כאן בתל אביב עם שפרה עולם חדש. יכולת לאסוף כוחות להתרומם, לא לשכוח את העבר ועם זאת להיבנות. סבא היטיב לשמר את זכרון שרידי הגלות ולחיות ולהאמין כאן במדינת ישראל. סבא לא חדל ללמוד מניסיון העבר, ויחד עם זאת להביט לעתיד.

מבצע ציגנריה והמחתרת היהודית בקרקוב

מכתבך מוכיח כי הפעולה שלנו הצליחה, ואם אכן בכל בית ספר ילמדו על עוז רוחם בתקופה הקשה ביותר שידע העם היהודי, אזי מותם לא היה לשווא.

זה נכון כי אני מאוד חרד כי שמם לא יזכר כפי שמפקדנו רצה. פניתי למספר עיריות, על מנת לקרוא מספר רחובות על שמם ועל שם הקבוצה – "החלוץ הלוחם". עד כה הצלחנו רק בשלושה מקומות – בבתי-ים ישנו רחוב על שם אהרון ליבסקינד, בפתח תקווה על שם גוסטה ושמשון דרנגר, ולאחרונה רשמנו הצלחה גם בנתניה, שם נקרא רחוב על שם "החלוץ הלוחם".

אני דואג ועושה כמיטב יכולתי כי שמם ישמר בהיסטוריה של עמנו, וכל מי העוזר בכך מבורך, ועוזר לי להאמין כי נותרתי בחיים על מנת לבצע משימה זו.

רוצה להביע שוב את תודתי העמוקה על מכתבך, אנא מסרי למורים שלך את תודתי שהכניסו את הנושא לתוכנית הלימודים. אין חשוב מזה בשבילי, ואני חושב שיש לחנך את הדור הצעיר שלנו על המורשת שהותירה אחריה קבוצת החלוץ הלוחם.

בתודה,

יהודה פולדק מימון

ביום שני ה-31 באוגוסט התקיים טקס הסרת הלוט מעל שלט רחוב בנתניה המנציח את "החלוץ הלוחם", ואחר כך התקיימה עצרת בבית התפוצות, בה נשאו דברים: יהודה מימון (פולדק וסרמן), נציגי משפחות דרנגר ודוידזון, שמחה שטיין דבר על שימור הזיכרון ופרופ' חיים קנובלר יחד עם מולה סייביץ הנעימו משיריו של גבירטיג.

ואולי נצליח להנציח את גבורת הצעירים גם בערים אחרות כדי לקיים את צוואתם לרשום "שלוש שורות בהיסטוריה"?

בבית הספר התיכון פלך ע"ש רות קורמן בקרית עקרון למדו בשיעורי ההיסטוריה על קרקוב ועל המחתרת היהודית. הדר סרור, מכיתה י"ב, למדה על התקופה, ובעקבות כך כתבה לפולדק וסרמן הוא יהודה מימון. יהודה, כמובן, השיב לה. אנו מביאים להלן את ההתכתבות בין השניים:

לכבוד: פולדק מימון

שלום רב,

במסגרת שיעורי היסטוריה מוגבר בבית הספר התיכון בו אני לומדת, למדנו על פעולות המחתרת היהודית בגטו קרקוב, על המרד, ובמיוחד התמקדנו במבצע ציגנריה.

במבחן האחרון נשאלה שאלה האם לדעתך המרד הצליח והשיג את מטרותיו, דבר זה התקשר לנאום שלך לכבוד 65 שנה למבצע ציגנריה, אך אני הבעתי דעה מנוגדת לשלך.

אני מאמינה שהמבצע צלח. הזיכרון של הלוחמים עדיין קיים בינינו ודבר זה לא היה לחינם.

בעקבות המבחן החלטתי לשלוח לך את טענותי כפי שכתבתי אותם במבחן. אני מקווה שאולי דבר זה ישנה את השקפתך ואולי יגרום לך להאמין שזכרכם אינו נשכח.

בהערצה רבה לכל פועלך ובאיחולי בריאות ושיבה טובה,

הדר סרור

שלומות לך הדר,

אין לי מילים להודות לך על מכתבך, אותו קיבלתי אמש ב-9.7.2015, והנני ממנה להשיב לך. הנושא אותו את מעלה, זכרון פעולת החלוץ הלוחם בקרקוב, ובפרט הפעולה על קפה ציגנריה ב-22.12.42, חשוב מאין כמותו וראוי שיכנס לדברי ההיסטוריה של העם היהודי. כפי שאמר מפקדנו דולק ליבסקינד במהלך "עונג שבת" האחרון שקימנו בגטו קרקוב, בדירתנו ברחוב יזפינסקה 13 בשלהי נובמבר 1942 - כי עלינו לרשום שלוש שורות בהיסטוריה היהודית בדמנו הצעיר, כאשר כל העת סביבנו נטבחים מיליונים ללא שום תגובה. טרם היינו חייבים לעזוב את הגטו מפאת מאסרנו על ידי המשטרה היהודית שפעלה בגטו ועלתה על עקבותינו.

ידענו כי הזמן פועל לרעתנו, והייתה סכנה משמעותית שנאסר לפני שנספיק לבצע פעולה ראויה לזכרון, כזו שיש בה תעוזה של צעירים יהודים נגד האויב המר והאכזר ביותר של העם היהודי.

ידענו כי נגזר עלינו למות, הצורך כמעט לא השאיר ברירה אחרת, ושאל כן יהיה, אזי מותנו חייב להראות את חוזקנו הרוחני – שכן את הרוח אי אפשר להמית. מעל לכל, רצינו כי חברנו בארץ ישראל ידעו כי חינוכנו ואהבתנו את הארץ ראויים להם, לחלוצים הבונים את ארצנו, וכי לא יתביישו בנו. במוותנו רצינו לומר – לא הצלחנו לבנות את הארץ בעצמנו, אך ניתן לנו הכוח לשמור על רוחנו.

השלט ברחוב יגלונסקה 11

ברחוב יגלונסקה 11 (Jagiellonska) קרקוב קבוע שלט המנציח את פעולת ארגון 'ז'גוטה' (Żegota). על השלט כתוב, בפולנית ובעברית "בבית זה בשנים 1943-1945 ישב הסניף המחתרתי הקרקובאי של ה'ז'גוטה" - המועצה לעזרת יהודים, שהיה חלק ממשלת פולין המחתרתית ובזכותו ניצלו בשואה חייהם של אלפי יהודים במחיר חייהם של אלפי פולנים. מוזיאון הצבאי הלאומי הפולני, האגודה ע"ש י. פילסוצקי, 2005 תשס"ה.

ז'גוטה היה ארגון מחתרת פולני, אשר פעל בתיאום עם הממשלה הפולנית הגולה וקיבל ממנו את הוראותיו. הארגון הוקם בדצמבר 1942 ובתחילה פעל בוורשה בלבד, וב-1943 החל לפעול גם בקרקוב. הארגון התמחה בזיוף תעודות, מסירת ילדים למשפחות אומנות, לבתי יתומים ולמנוחים, סיוע במזון ובתרופות ועוד. היה זה ארגון המחתרת היחיד שנוהל על ידי יהודים ופולנים שייצגו מגוון נרחב של מפלגות. לזכר פעילות אנשי ז'גוטה ניטע עץ, בשנת 1963, בשדרת חסידי אומות העולם ב"יד ושם" בירושלים.

צלם: יצחק פינסטר

יהודי קרקוב שנקברו בוורשה

באתר האינטרנט של בית הקברות בוורשה (Wirtualny cmentarz) <http://cemetery.jewish.org.pl/> מצאנו קברים של יהודים מקרקוב. אולי תמצאו ביניהם משפחתכם:

אידל בת אהרון אשת הרש, נפטרה ב-1809 זאב וולף בן יששכר, נפטר ב-1848, אביו היה מקרקוב

זיסל בת צבי הירש מקרקוב, אשת משה, נפטרה 1832

יצחק בן צבי הירש, נפטר ב-1828

משה נפתלי בן אברהם הלוי, נפטר ב-1809

פיסה בת משה, אשת אברהם, נפטרה ב-1836

פריידל בת יהודה לייב, נפטרה ב-1813

פריידל בת שלום, אשת שמחה, נפטרה ב-1831. אביה מקרקוב

פרל בת משה אשת השל, נפטרה ב-1936. אביה היה רב בקרקוב

צבי הירש בן יהודה, נפטר ב-1841 והיה דיין בוורשה

רחל בת משה אשת יצחק, נפטרה ב-1852. אביה מקרקוב

איבישיץ ישעיה בן אברהם, נפטר ב-1883, נכדו של "מגלה עמוקות" נתן נטע שפירא

אשכנזי אלכסנדר משולם זיסל, בן יעקב יקאל, נפטר ב-1900

בלומברגר מלכה בת דב בייריש מייזליס אשת צבי זאב, נולדה ב-1855, בת רב בקרקוב ובוורשה

גוסנדהייט חיה בת קלומניוס קלמן, נפטרה ב-1854

גרף שמעון מרדכי בן דוד, נכדו של יוסל סופר-שרייבר, נפטר ב-1912

הורוביץ נחום בן פנחס הלוי, נפטר ב-1828

הלפן משה דוד בן שרגא פייבל, נפטר ב-1842

והל חנה תמר בת בער לוקסמבורג בנו של צבי הירש מלובלין ורחל לבית כהן, אשת מרדכי זאב שאול, נפטרה ב-1865

וכטל הלנה, ילידת קרקוב 1886 נפטרה בוורשה ב-1961

זדרבאום אסתר בת צבי הירש, אשת אברהם, נפטרה ב-1855, אביה היה רב בקרקוב

זוסמן משה שלמה זלמן בן בושקו, נפטר ב-1816, היה גבאי

יובילר מלכה בת אליעזר דמשק, אשת זאב יצחק, נפטרה בגיל 74 בשנת 1889. אביה היה רב בקרקוב

לזר חיים בן מרדכי הושע, נפטר ב-1931

ליברמן ישראל בן שמחה, נפטר ב-1926, נכדו של משה ישראל מקרקוב

לנדא נחום בן יהושע השל, נכדו של יוסף יהודה, נפטר ב-1925

מייזלס דב ברוך בן יצחק, נפטר ב-1878, היה רב בקרקוב 24 שנה ועוד 14 שנה רב ראשי בוורשה

מנדלסבורג חנה הינדה בת שלמה זלמן, אשת נפתלי, נפטרה 1874 (אבותיה: יענקל הורוביץ מקרקוב)

מרקוסובר רבקה בת אברהם שור אשת יעקב, נכדת יהושע השל מקרקוב, נפטרה ב-1890

דמי חבר לשנת 2015

מי שטרם שלם את דמי החבר השנתיים בסך 150 ש"ח מתבקש

לשלם המחאה לת.ד. 17209 תל אביב 6117102 לחליפין לזכר הצברה הנקאית

לחשבון 2167/89 בנק איכ"ד (13) סניף 079 הרצליה

ותפתו האדמה את פיה – השדה

באמצע רחוב שרוקה, מול בית כנסת הרמ"א, ישנה חלקת אדמה מגודרת בגדר נמוכה ובה נטועים עצים. אגדות רבות מיוחסות לחלקה זו, רובן הן גרסאות שונות על חופה שנערכה ביום שישי בניגוד לדעת הרב.

כנראה שהסיפור יותר פשוט, ומיד לאחר גירוש היהודים מ'רחוב היהודים' לקז'ימייז' הוקם כאן בית עלמין. משלא נותרה בשדה אפילו מצבה אחת, החלו נרקמות האגדות בזו אחר זו, ולהן, כמו לכל אגדה וסיפור, זכות קיום וחיים משלהן.

להלן אחת מאגדות אלו כפי שמופיעה בספר 'תפארת אבות': בלב הרובע היהודי בקראקא, באמצע הרחבה, ניצבת חומת אבנים נמוכה המקיפה פיסת קרקע שהכל עוקפים אותה. החומה נבנתה לפי צו של המלך זיגמונד השני לבקשתו של רבינו, ר' משה איסרליש, עקב מעשה שהיה, שכן היה.

בחצר המלך זיגמונד השני כיהן גובה מיסים יהודי בשם שלמה זליגמן, בן למשפחת כהנים, שלא נגע אלקים בלבבו, והחליט לשאת אשה גרושה. מובן, שלא בלבד שרבינו הודיע שלא ישיאם אלא שיחרים כל מי שירחיב עוז לסייע לו בדבר עבירה זו. הלך הלה ואכל קורצא בי מלכא, בספרו למלך את הכרזתו זו של הרמ"א הפוגעת בו ובתכניותיו. רבינו נקרא עקב כך אל המלך, שפקד עליו בלא דין ודברים לערוך את החופה והקידושין כדת משה וישראל. לא הועילו הסברים בקשות ותחנונים, כי יד הנוגש היתה תקיפה.

בידעו שאין בכוונת רבינו לערוך את הטקס, ומתוך הנחה שינסה לחמוק ממנו, שלח המלך גונדת חיילים כבר משעות הבוקר של יום החופה המיועד כדי לשמור את בית הרב שלא יעשה לו 'ויברח'. הרב נאלץ להגיע בסופו של דבר למקום החופה, מול בית הכנסת הישן, כשהוא אינו יודע לשית עצות בנפשו, אם יעשה - חילול שמו הגדול בפני הכל, ואם לא יעשה – משום סכנת חיים יש בכך.

קרב הרב אל בני הזוג וניסה, בנסיון של הרגע האחרון, להניאם מהחלטתם, אך ללא הועיל. עמד רבינו וקרא את קריאתו של משה: "העלו מעל האנשים הרשעים האלו!". הקהל זע בפחד והתרחק מבני הזוג, מתחת לחופה נותרו שני פורצי הגדר לבדם. פנה הרב בתפילה אל ה' שיעשה בהם הדין הראוי לחולקים על תורת משה כקרח וכל עדתו. והנה פצתה האדמה את פיה ותבלעם חיים, הם וחופתם. הקהל הגדול נס על נפשו לקול הרעש, והבור באדמה נתכסה בעפר.

בהגיע דבר המעשה אל המלך חשש כי גם בו תפגע הקפידא של הרב, ושלח כרכרה להביאו אליו, לבקש את מחילתו מלפניו. רבינו הסביר לו שלא בו אישית פגע אלא בכבודה של תורה ובדת ישראל, ועל כך יצא הקצף והחל הנגף.

מששאלו המלך אם יוכל לעשות דבר עבורו כפיצוי על עגמת הנפש שנגרמה לו, ענה ואמר הרב: הואיל ושני המורדים בתורה נבלעו חיים בכיכר העיר ושם מקום קבורתם, ולפיכך אסור לכהנים לעבור שם, אבקש מהוד מלכותו רשות לגדור את המקום לבל יטמאו הכהנים.

הגדר הוקמה, כסימן ואות לבני מרי לבל יהינו לעבור על מצוות התורה. כך עד ימינו אלה.

קוראים כותבים

מוזיאון בית התפוצות בתל אביב מכין תערוכה בנושא בתי כנסת, ובה יוצגו 20 דגמים / מוצגים של בתי כנסת מהעת העתיקה ועד לימינו, ובהם בית הכנסת הרמ"א בקז'ימייז'.

כדי להעשיר את התערוכה מבקשים האוצרים להוסיף סיפורים שיעשירו את התערוכה. מי שיכול לספר לנו סיפור אישי, או סיפור ששמע במשפחתו, על אירוע שנכח בו בבית הכנסת או חוויה הקשורה למקום מתבקש מאד לספר לטלי שמיר-ורצברגר 052-451951 או למערכת.

כמו כן אנחנו מבקשים להעשיר את אוסף הסיפורים שבארכיון של הארגון בסיפורים אישיים ומשפחתיים על בתי הכנסת האחרים של קרקוב לקראת פרסום שאנחנו עומדים להוציא לאור.

טלי שמיר-ורצברגר

talishamirw@gmail.com

ברשימה על "שטיבלך" בקרקוב, שפורסמה בגליון הקודם, צוין גם ה"סקבינסקה" שברחוב צלנה 5, וזה העלה בי זכרונות רבים. גרנו אז בצלנה 6, כמעט מול ה"סקבינער שטיבל", וכל שבת חצינו את הרחוב כדי להתפלל באותו ה"שטיבל". האחראי על המקום היה יוסף מוישה שניארסון, ודומני שהיה נשוי לבתו של ה"סקבינער רעבע", שמחה פרנקל תאומים. הרב עצמו התגורר כמה מאות מטרים משם, הוא היה אדם אהוב ומכובד, אבל חלק מיוזמותיו גרמו מדי פעם להרמת גבה. הייתי נער צעיר ולא כל-כך הבנתי בדברים האלה, אבל זכורות לי למשל התלחשויות של מבוגרים כאשר הנהיג פעם תעודות "כשר לפסח" לגפרורים.

כמי שהיה הבכור בין שלושה בנים, הייתי זה שהיה מביא לרב מדי שנה, בפורים, את "משלוח המנות" של המשפחה, סכום של חמישה זלוטי (פועל היה מרוויח את זה ביומיים וחצי עבודה). הרב היה שם את ידיו על ראשי, מברך אותי ושולח אותי לדרכי.

ויקטור (שייע דוד) קלפהולץ

אני מבקש להוסיף: בבית המדרש שברחוב סטרובישלנה 35 התפללנו אנו, קבוצת חברים מבית הספר סניאדצקיגו שהתגוררו ברחובות בסביבה – סרגו, דיטלה וסטרובישלנה. באותו מקום היה אז גם בית כנסת על שם רבינוביץ.

בימי שישי נהגתי להתפלל, יחד עם דודי, בבית המדרש שברחוב דיטלה 107. בבית זה גרה משפחת פרוכטהנדלר, שהיתה משפחה עשירה, ודודי התגורר בדיטלה 105, בבית משפחת שניידר.

למדתי בכיתה א' בבית הספר תחכמוני בשנת 1923, כשאני בן חמש. הכיתה היתה בבית הכנסת אייזיק ברחוב קופה. המורה היה סילברמן. שנה מאוחר יותר עברתי ללמוד בבית הספר סניאדצקיגו ברחוב זיילונה (היום שם הרחוב הוא סרגו).

צבי גרינגרס

אבלים על פטירתו של

חברנו

אריה שדה (ביטרספלד)

ז"ל

איש קרקוב

ניצול "רשימת שינדלר"

ומשתתפים בצער המשפחה

אבלים ומשתתפים בצער

המשפחה על פטירתו של

אדם אפטוביץ ז"ל

אשר פעל רבות להנצחת

החיים היהודים שהיו בפולין

לפני המלחמה